

Den Haag

JAAERVERSLAG WELSTANDS- EN MONUMENTENCOMMISSIE 2023

DEN HAAG

JAAERVERSLAG WELSTANDS- EN MONUMENTEN- COMMISSIE 2023

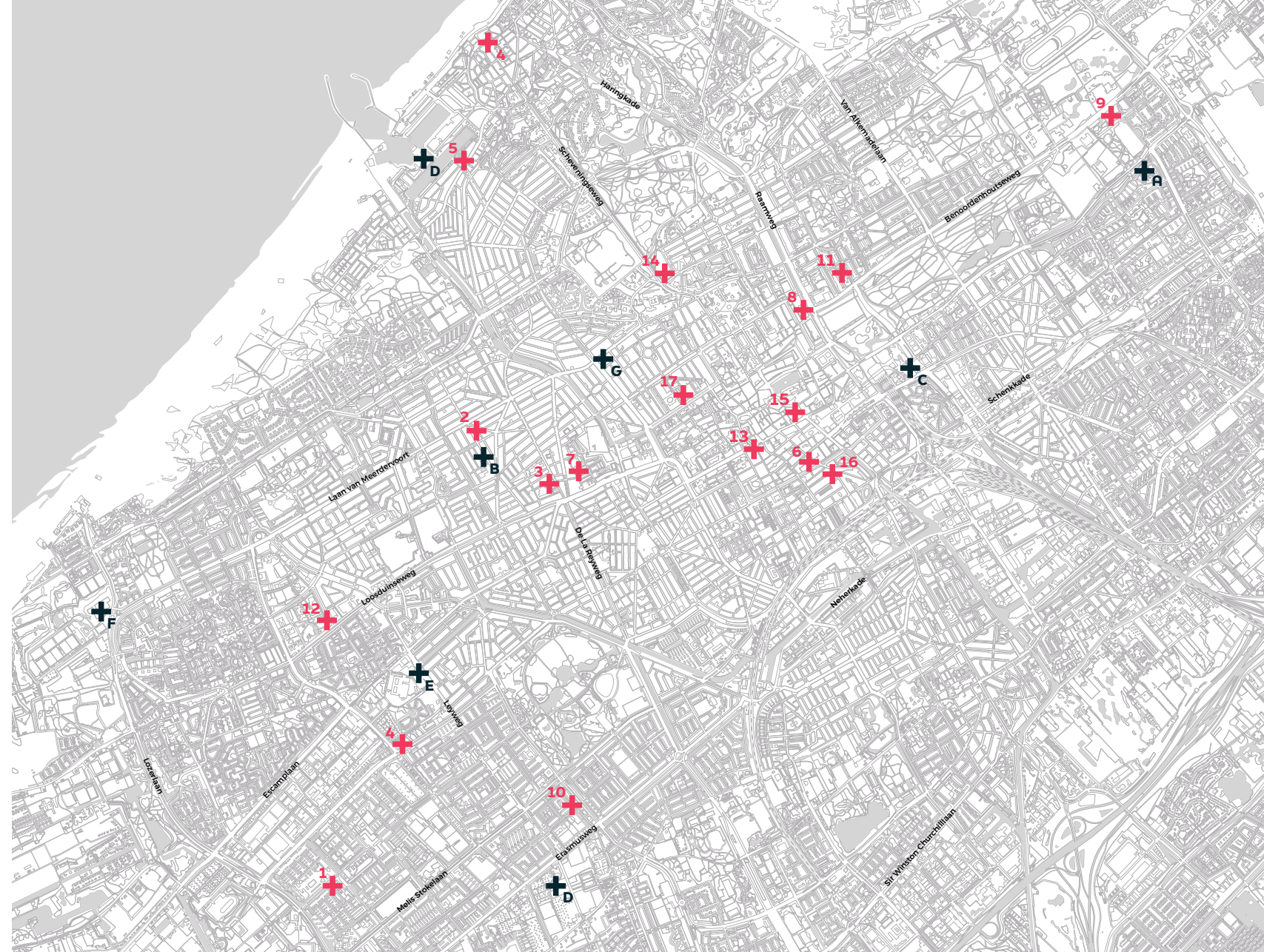
DEN HAAG

+ Projecten

1	Beresteinlaan ongd.	24
2	Boslaan 12	26
3	De Gheijnstraat 138	28
4	Dedemsvaartweg 37-101	30
5	Dr. Lelykade 3H	32
6	Dunne Bierkade 16A	34
7	Hondiusstraat ongd.	36
8	Koninginnegracht 2	38
9	Leidschestratweg 75	40
10	Loevesteinlaan 655	42
11	Mesdagstraat 15	44
12	Oude Haagweg ongd.	46
13	Prinsegracht 2	48
14	Scheveningseweg 21A	50
15	Spui 3	52
16	Stationsweg 53B	54
17	Westerbaenstraat 2A en 18	56

+ Gerealiseerd

A	Diamanthorst 183	60
B	Fahrenheitstraat 335	62
C	Grotiusplaats	64
D	Hellingweg 98	66
E	Leyweg ongd.	68
F	Ockenburgstraat ongd naast 45	70
G	Waldeck Pyrmontkade 872	72

JAAARVERSLAG
WELSTANDS- EN
MONUMENTEN-
COMMISSIE 2023

Den Haag 6 juni 2024

Dit verslag is opgesteld ter kennisgeving aan de Gemeenteraad van Den Haag conform artikel 12b derde lid van de Woningwet en artikel 9.14 van de Bouwverordening. De Welstands- en Monumentencommissie van Den Haag legt in dit document verslag van de door haar verrichte werkzaamheden in 2023.

+ Colofon

Redactie

Afdeling Monumentenzorg en Welstand

Tekst

Afdeling Monumentenzorg en Welstand
Catja Edens

Ontwerp

IM VormCommunicatie

Drukker

Veenman+

Oplage

300 exemplaren

Met dank aan

Medewerkers afdeling Monumentenzorg en Welstand,
architecten en opdrachtgevers.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van de auteurs.

De afbeeldingen/artist impressies in dit jaarverslag zijn geen bouwtekeningen maar artistieke sfeerimpressies. Het werkelijke resultaat kan in alle opzichten afwijken van de afbeeldingen. Aan deze afbeeldingen kunnen daarom op geen enkele wijze rechten worden ontleend.

Inhoud

- 4 Voorwoord voorzitter
- 6 De Welstands- en Monumentencommissie
- 8 De leden van de Welstands- en Monumentencommissie
- 14 Krachtiger in zachte waarden
- 22 **+ Projecten**
- 58 **+ Gerealiseerd**
- 74 Cijfers

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag 2023 van de Welstands- en Monumentencommissie van de gemeente Den Haag.

Niet alleen was 2023 een dynamisch jaar voor de stad maar ook voor de commissie zelf. Daar hebben we afscheid genomen van zeer gewaardeerde commissieleden Gus Tielens, Karen van Vliet en Olivier Graeven. Maar we mochten ook weer nieuwe deskundige en gemotiveerde leden verwelkomen. Alexander Pols, Margien Oepts en Frederik Pöll stellen zich verderop in dit jaarverslag aan u voor. Ook bij de gemeentelijke afdeling Stedenbouw en Planologie, waarmee de commissie nauw samenwerkt, werden belangrijke posities opnieuw ingevuld.

In 2023 verleende de gemeente aan Hilde Blank, expert op het gebied van planning en ruimtelijk beleid, de opdracht voor een onderzoek naar het gemeentelijke systeem van ruimtelijke kwaliteitsadviesing en de invulling van de rol van Stadsstedenbouwer in Den Haag. Beide onderwerpen hebben veel raakvlakken met de rol van onze commissie. We zijn blij met het onderzoek en de adviezen van Blank waarin zij de belangrijke rol van onze commissie onderschrijft.

Voor de stad Den Haag was het een dynamisch jaar met een grote hoeveelheid zeer diverse bouwplannen waarvan de cijfers achter in dit jaarverslag zijn terug te vinden. Zo kwamen bij de commissie de eerste grote plannen voor nieuwbouw in de veelbesproken wijk Zuid-West ter tafel. Daar wordt substantieel gesloopt om ruimte te maken voor verdichting. Het woningbouwplan aan de Berensteinlaan is daarvan een voorbeeld. De renovatie en verduurzaming van bestaande gebouwen is een andere zeer omvangrijke en belangrijke opgave. Het plan voor het woongebouw op de Loevesteinlaan is met zijn innovatieve materiaalgebruik een interessant voorbeeld.

In Den Haag als typische monumentenstad komen er ieder jaar ook veel kleinere en grotere aanvragen voor monumenten bij de commissie op tafel. Naast het zeer regelmatige overleg over de omvangrijke plannen voor het Binnenhof was ook de uitbreiding en restauratie van tennispark Marlot een belangwekkend plan. De eerste overdekte tennishal van Nederland, inmiddels een Rijksmonument, heeft een restauratie, verduurzaming en uitbreiding nodig terwijl het in bedrijf blijft als sportpark. Een boeiende uitdagingen waarover de commissie graag meedenkt.

Daarnaast zijn er ook minder grote plannen die door hun functie en/of locatie om hoogwaardige ontwerpen vragen zoals een klein bezoekerscentrum op de Joodse begraafplaats aan de Scheveningseweg of het nieuwe paviljoen voor Staatsbosbeheer op de Koekamp. Er zijn natuurlijk nog veel meer interessante en belangrijke plannen die het afgelopen jaar in de commissie zijn behandeld. Naast de in het oog springende grote plannen ook talloze kleinere plannen, aanpassingen, en in- en uitbreidingen aan gebouwen die individueel maar een bescheiden impact hebben maar opgeteld de stad langzaam maar zeker veranderen.

Dit verslag is het laatste van de Welstands- en Monumentencommissie. Ik schrijf dit voorwoord inmiddels als voorzitter van een andere commissie. Sinds 1 januari 2024 zijn we namelijk de Adviescommissie Omgevingskwaliteit en Cultureel Erfgoed van de gemeente Den Haag gaan heten, een naam die een breder perspectief impliceert. In aanloop naar de invoering van de Omgevingswet die ook deze naamsverandering met zich meebrengt, heeft de commissie de afgelopen jaren al inhoud gegeven aan een verbreding van het perspectief. Zo trad zij op als sparringpartner van de stedenbouwkundige afdeling van de gemeente Den Haag. Ook is de samenstelling

van de commissie voorbereid op bredere adviesing met naast architecten en erfgoeddeskundigen ook een landschaps- en een stedenbouwexpert in de gelederen. De brede en actuele praktijkervaring van alle leden biedt een goede basis voor integrale adviesing over onderwerpen met betrekking tot het brede begrip 'omgevingskwaliteit', zoals vergroening, biodiversiteit, circulariteit, woonkwaliteit en meer.

Om goed te kunnen adviseren is er ook beleid nodig voor deze aspecten van omgevingskwaliteit. En daar schort het nu nog aan. Vooral nog is het bestaande beleid juridisch 'omgevingswet-proof' gemaakt, maar inhoudelijk is er niets gewijzigd. Het is natuurlijk goed dat de commissie door kan met haar adviesing maar zij ziet de noodzaak en de ambitie van de omgevingswet onder ogen en zou daar graag verder invulling aan geven. Hoe de commissie dit ziet staat in het essay 'Krachtiger in zachte waarden' verderop in dit jaarverslag beschreven.

Veel leesplezier.

Ir. Marc Reniers
*Voorzitter Adviescommissie
omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed*

De Welstands- en Monumentencommissie

De onafhankelijke leden van de Welstands- en Monumentencommissie adviseren het college van burgemeester en wethouders. De commissie adviseert als welstandscommissie over het uiterlijk en de plaatsing van bouwwerken en gebruikt daarbij de Welstandsnota Den Haag 2017 als toetsingskader. Als monumentencommissie adviseert de commissie over de aanpassing van beschermde monumenten, over de impact van verbouw en nieuwbouw op de beschermde stadsgezichten en over de bescherming van nieuwe monumenten en stadsgezichten. Waar mogelijk is het advies van de commissie het resultaat van een geïntegreerde welstands- en cultuurhistorische beoordeling.

Deze brede adviesrol vraagt een brede samenstelling. Naast architecten zijn ook deskundigen op het gebied van monumenten en cultuurhistorie, stedenbouw, landschap en openbare ruimte lid van de commissie. Deze samenstelling is de voorwaarde voor een geïntegreerde beoordeling.

De deskundigheid en de onafhankelijkheid van de commissie wordt ook ingezet voorafgaand aan de formele advisering. De commissie voert collegiaal vooroverleggen met architecten en is een gesprekspartner voor bijvoorbeeld de gemeentelijke monumentenadviseurs en de afdeling Stedenbouw & Planologie. De deskundige op het gebied van landschap en openbare ruimte vertegenwoordigt de commissie in de gemeentelijke Adviescommissie Openbare Ruimte (Acor).

De commissievergaderingen verliepen in 2023 grotendeels live. Vanaf april werden alle vergaderingen weer in de vergaderzaal in het stadhuis gehouden.

Afdeling Monumentenzorg en Welstand

Commissieleden, toelichters, insprekers en toehoorders ontmoeten elkaar weer in levenden lijve. Het blijft mogelijk om digitaal de vergaderingen bij te wonen. Toegevoegde faciliteiten maken hybride vergaderen mogelijk, deels fysiek en deels digitaal. Uit ervaring blijkt dat de voorkeur uitgaat naar Het fysiek bijwonen van de vergadering.

2023 stond ook weer in het teken van de voorbereidingen voor de inwerkingtreding van de Omgevingswet. De Omgevingswet vraagt een nieuwe adviescommissie en maakt aanpassingen in de manier van adviseren mogelijk. Op 9 november 2023 heeft de gemeenteraad de Verordening adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag 2024 vastgesteld, die vanaf 1 januari 2024 het advieswerk van de Welstands- en Monumentencommissie voortzet.

De hamerstukkenlijst en de Kan-bepaling

Een deel van de advisering door de commissie wordt ambtelijk voorbereid door de adviseurs van de afdeling Monumentenzorg & Welstand en in de vergadering van de commissie vastgesteld. Daarnaast zijn er bouwplannen en beginselplannen die worden beoordeeld door de adviseurs van de afdeling Monumentenzorg & Welstand

Welstands- en Monumentencommissie

of door de afdeling Vergunningen & Toezicht. Deze beoordelingen los van de commissie worden mogelijk gemaakt door de zogenaamde Kan-bepaling (artikel 6.2 van het Besluit omgevingsrecht). Met dit artikel kan het college van burgemeester en wethouders besluiten een deel van de bouwplannen en beginselplannen ambtelijk te toetsen aan de welstandsnota. Op 16 december 2014 is dit mogelijk gemaakt door middel van een collegebesluit.

De leden van de Welstands- en Monumentencommissie

Het afgelopen jaar zijn er drie nieuwe leden benoemd. In januari zijn Alexander Pols en Frederik Pöll gestart als architect leden. Vervolgens is in juli Margien Oepts als stedenbouwkundig lid begonnen. Gevraagd aan hen is om zichzelf voor te stellen, hoe zij Den Haag zien vanuit hun eigen expertise en hoe zij hun rol binnen de commissie zien. Aan de hand van deze vragen vertellen zij hun verhaal.

Leden 2023

Marc Reniers (voorzitter)	architect lid	9 september 2022 - heden
Philomene van der Vliet	deskundige landschap en openbare ruimte	18 mei 2018 - heden
Wijnand Galema	deskundige monumenten en cultuurhistorie	18 mei 2018 - heden
Franz Ziegler	stedenbouwkundig lid	15 juli 2020 - heden
Joris Molenaar	deskundige monumenten en cultuurhistorie	15 juli 2020 - heden
Alexander Pols	architect lid	28 januari 2023 - heden
Frederik Pöll	architect lid	28 januari 2023 - heden
Margien Oepts	stedenbouwkundig lid	6 juli 2023 - heden
Gus Tielens	architect lid	27 januari 2017 - 27 januari 2023
Olivier Graeven	deskundige monumenten en cultuurhistorie	27 januari 2017 - 27 januari 2023
Karen van Vliet	stedenbouwkundig lid	15 juli 2020 - 15 juli 2023

Voorstellen

Alexander Pols

Mijn ervaring en passie liggen als architect in het bouwen in en aan de grote stad. De projecten die wij met ons bureau uitvoeren zijn vooral transformaties van bestaande gebouwen, vaak ook monumenten, en nieuwbouw in de bestaande stad. Daar liggen ook de uitdagingen voor Den Haag de komende jaren: herontwikkelen, optoppen en transformeren van leegstaand vastgoed. Want in tegenstelling tot in andere grote steden is er in Den Haag geen ruimte voor stadsuitleg. En dat vergt geduld, goede plannen, stevige stedenbouwkundigen en een kritisch oog van Welstand voor de kwaliteitsborging op lange termijn.

Belangrijk is daarom dat de herontwikkelingen en nieuwe toevoegingen, van dakopbouw tot hoge torens, toekomstbestendig zijn. En dat betekent niet alleen duurzaam in technische zin – gebouwen moeten (bijna) energie-neutraal zijn – maar ook duurzaam in tijd: een gebouw in een stad moet lang mee kunnen gaan. Hier kan een welstandscommissie, mits vroegtijdig betrokken bij initiatieven, een grote rol spelen. Ten eerste door te adviseren over de architectonische opzet binnen de stedenbouwkundige context en over de structuur van een gebouw. Denk aan een zekere overmaat voor publieke ruimte en groen of flexibiliteit in de constructie van een gebouw om in de toekomst andere functies te kunnen herbergen. Maar ten tweede is er mijns inziens ook zoiets als ‘esthetische duurzaamheid’ en dat gaat vooral om het maken van goede details. Dit betreft ook het toepassen van gevelmaterialen die passen in hun omgeving en over 50 of 100 jaar ook nog worden gewaardeerd.

Wij blijven bij onze eigen projecten altijd betrokken tot de laatste deurkruk erop zit, en lang daarna. Dus ik weet wat erbij komt kijken om onder druk van tijd en geld toch een rijk gedetailleerd gebouw te realiseren. Kortom: ik pak de handschoenen met plezier op en ben erg trots dat ik een bijdrage mag leveren aan de stad waar ik nu al meer dan 10 jaar woon en werk!

Frederik Pöll

Met mijn eigen bureau Frederik Pöll Bureau voor Architectuur richt ik mij op de vernieuwing van bestaande gebouwen met een cultuurhistorisch karakter. Precies deze expertise is waardevol voor Den Haag.

Mijn projecten liggen vaak in binnenstedelijke gebieden en kennen hierdoor een rijk scala aan belangen. Door het vroegtijdig betrekken van de verschillende partijen probeer ik het ontwerp- en beleidsproces zo goed mogelijk te coördineren. Door de gevoeligheid van de projecten heb ik uitgebreide ervaring in het samen

optrekken met welstands- en monumentencommissies, eigenaren en omwonenden.

Den Haag heeft een rijke historie. Ik zie een grote samenhang tussen landschap, stedenbouw en architectuur, die worden verbonden door cultuurhistorische waarden. Deze waarden zijn iets om trots op te zijn en te koesteren. Als je bouwt in de stad Den Haag voeg je iets toe aan deze geschiedenis. Je moet daarom zowel terug- als vooruitkijken.

Ik streef ernaar om een standvastige koers uit te zetten, actuele thema's te agenderen en individuele belangen om te zetten in een collectief belang. Tegelijkertijd wil ik een sfeer creëren waarin mensen zich gehoord en gezien voelen. Als een gebouw bescherming geniet, betekent het niet dat niets meer mogelijk is. Het is echter wel van groot belang hier zorgvuldig en sensitief mee om te gaan. In mijn rol als commissielid wil ik graag zaken bespreekbaar maken. Standpunten en ideeën moeten hier kunnen worden gedeeld en in overweging worden genomen.

Ik vind het bijzonder om te zien dat de uitbreiding van de stad zich grotendeels binnen de stad afspeelt. We zijn op een punt aangekomen dat het beeld van individuele uitbreidingen groeit naar nieuwe collectieve stadsbeelden.

Margien Oepts

Sinds dit jaar ben ik het nieuwe stedenbouwkundige lid van de commissie. Ik ben een van de drie partners van BGSV bureau voor stedenbouw in Rotterdam. Na mijn studie aan de TU Delft, waar ik afgestudeerd ben in de richting Stedenbouw, heb ik het vak geleerd in de praktijk. Daar heb ik ontdekt dat stedenbouw een echt ambacht is, dat ons in staat moet stellen om alle aspecten die invloed hebben op de ruimtelijke kwaliteit zó samen te brengen dat een kloppend, vanzelfsprekend en kwalitatief hoogwaardige leefomgeving ontstaat. Precies daarin ligt ook mijn interesse en expertise: in het samenbrengen van verschillende wensen en belangen en het vervolgens gezamenlijk toewerken naar het beste eindresultaat. Of het nu gaat om stedelijke accupunctuur, een dakopbouw of kleinschalige verdichtingsopgave, om een forse uitbreidingslocatie of een gebiedsvisie, iedere opgave is altijd vanuit verschillende invalshoeken te bekijken. Om te komen tot de beste oplossing moeten we samenwerken en afwegingen maken, waarbij niet alleen de actuele vraag, maar vooral ook het lange termijn belang wordt meegewogen.

In mijn werk voor de Welstands- en Monumentencommissie, waarbij ik zitting heb in de commissie die de kleinere bouwinitiatieven bespreekt, lever ik een bijdrage

in dat gesprek. Hoe kan een initiatief van bijvoorbeeld een dakopbouw, een goede oplossing zijn voor de actuele vraag van de aanvrager (meer ruimte) maar ook een positieve bijdrage leveren aan het stadsbeeld, passend in de cultuurhistorisch waardevolle omgeving en indien mogelijk de leefbaarheid én de leesbaarheid van de stad vergroten. Het vormgeven aan de zogenaamde 'vierde laag' van Den Haag is bij uitstek een opgave waarbij deze samenwerking belangrijk is. De wens om in de stad te verdichten middels optoppen wordt voornamelijk door particulieren waargemaakt. Ik vind het eervol om als lid van de Haagse Welstands- en

Monumentencommissie een inhoudelijke bijdrage te kunnen leveren aan de kwaliteit van deze 'vierde laag'. De wijze waarop deze op een natuurlijke en vanzelfsprekende manier kan landen in de stad vind ik zeer inspirerend.

Den Haag is een prachtige stad die door haar rijke historie zowel architectonisch, met de herkenbare bouwstijlen uit 1900, de Nieuwe Haagse School, als stedenbouwkundig, met de landgoederen, de stedenbouwkundige plannen van Berlage, de wederopbouw wijken en de vele parken, lanen en de zee, zéér onderscheidend en eigen is. Het waken over deze waarden, het koesteren ervan en waar mogelijk herstellen en versterken is een belangrijke taak van de Welstands- en Monumentencommissie. De inhoudelijke kennis en drive waarmee mijn mede-commissieleden en de collega's van de afdeling Monumentenzorg en Welstand daaraan werken is inspirerend. Dat stemt mij optimistisch over het toekomstbeeld van deze prachtige stad. Met elkaar maken we haar nóg mooier!

Leden 2023

Marc Reniers

Philomene van der Vliet

Franz Ziegler

Joris Molenaar

Wijnand Galema

Frederik Pöll

Margien Oepts

Alexander Pols

Gus Thielens

Olivier Graeven

Karen van Vliet

Krachtiger in zachte waarden

Door Catja Edens

Ook in de Gemeente Den Haag is met de invoering van de Omgevingswet per 1 januari 2024 een nieuw tijdperk aangebroken. Voor de Welstands- en Monumentencommissie komt dat tot uiting in een nieuwe naam: *Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag*. Van de commissie wordt verwacht dat zij plannen voor de Haagse leefomgeving met een integrale blik beschouwt en daarbij een scala van waarden en kwaliteiten in onderlinge samenhang weet te wegen. Maar hoe werkt het als monumentale waarden in relatie tot biodiversiteit komen te staan, of economische veerkracht tot water en bodemgesteldheid? Dit soort vraagstukken is echter niet nieuw voor de commissie. De afgelopen jaren heeft zij voorgesorteerd op de invoering van de Omgevingswet door brede kennis en competentie op het gebied van ruimtelijke ordening te bundelen én door te oefenen met de integrale blik. Ook in het jaar 2023 heeft dat nieuwe kennis opgeleverd en een doorzicht naar een toekomst waarin Den Haag krachtiger kan worden in haar zachte waarden.

Waar Den Haag aanvankelijk voorop liep met de organisatie van Omgevingstafels ter voorbereiding van een gemeentelijke Omgevingsvisie, is zij inmiddels door de andere grote steden ingehaald. Dit is formeel gesproken geen probleem aangezien een eigen Omgevingsvisie voor gemeentes pas vanaf 1 januari 2027 officieel verplicht is, en in de tussentijd kan Den Haag nog belangrijke lessen trekken uit de ervaringen van andere steden. Toch gelooft de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel

erfgoed dat het essentieel is om aan de huidige planning vast te houden en de Omgevingsvisie binnenkort gereed te hebben. Zij is ervan overtuigd dat een sprekend, compleet en gelaagd verhaal voor de stad, een verhaal dat geraadpleegd, uitgedragen en gedeeld kan worden, van direct belang is voor de toekomst van Den Haag.

Het uitgangspunt van de Omgevingswet is dan ook dat het veld van ontwikkelaars, bedrijven en burgers in

belangrijke mate de initiatieven zal gaan nemen voor het ruimtelijk domein en met plannen zal komen. Volgens het principe 'ja, mits...' wordt dan bepaald of die doorgang kunnen vinden. Het betekent dat plannen mits zij passen in de grotere visie voor de stad en voldoen aan de bijbehorende regels en richtlijnen, gerealiseerd kunnen worden. Dit maakt een Omgevingsvisie niet alleen tot een fundamenteel instrument bij het uitdagen van sterke ruimtelijke initiatieven, het biedt ook een basis voor het mandaat van de Adviescommissie om te adviseren op de integrale ruimtelijke kwaliteit van de stad.

De Omgevingswet past in de Nederlandse traditie van denken en ontwerpen door de schalen heen.

Het grotere geheel van de Omgevingswet waarbinnen de gemeentelijke Omgevingsvisie haar plek heeft, biedt daarbij een logische en noodzakelijke context. De commissie ziet daarin een uiting van de typisch Nederlandse plantraditie van het denken en ontwerpen door de schalen heen. De Nationale Omgevingsvisie (Novi) biedt een leidraad voor thema's op het hogere

schaalniveau van Nederland zoals landschap, infrastructuur en water; de regionale visies (Novex) richten zich op een doorvertaling voor specifieke regio's en de daarmee verbonden vraagstukken; en de gemeentelijke Omgevingsvisies bieden een vertaling naar lokaal niveau, passend bij de historie, karakteristieken en mogelijkheden van een specifieke gemeente. Maar wat betekent dit voor Den Haag?

Op dit moment wordt hard gewerkt aan de Omgevingsvisie voor Den Haag waarvoor de belangrijkste opgaven en ambities op gebieden als wonen, gezondheid, klimaat en bereikbaarheid inmiddels worden geformuleerd. Ze bieden straks een basis voor integrale omgevingskwaliteit waarin concrete doelen zoals het creëren van woningen, bedrijfsruimte en parkeren hand in hand gaan met bredere doelen op het gebied van gezondheid, welzijn en klimaat. Van een individueel bouwplan kan niet worden verwacht dat het de problemen op het gebied van luchtkwaliteit of biodiversiteit tegengaat – de keuze voor bijvoorbeeld parkeren in plaats van groen is dan maar al te gemakkelijk gemaakt. Maar projecten waarvoor naar optimale

configuraties van waarden en kwaliteiten uit de Omgevingsvisie is gezocht, kunnen bij elkaar opgeteld wél een krachtig gebaar vormen. En dat stelt de gemeente Den Haag in staat om krachtiger te worden in zachte waarden, zoals de commissie dat noemt.

Hoe leefbaar is een verdroogde stad met weinig groen waar het 's zomers te heet is om buiten te zijn?

Overigens vindt zij die zogenaamd zachte waarden als gezondheid en biodiversiteit, eigenlijk helemaal niet zo zacht. Ze zijn immers van vitaal belang voor de stedelijke omgevingskwaliteit. Hoe leefbaar is bijvoorbeeld een verdroogde stad met weinig groen waar het 's zomers te heet is om buiten te zijn? In dat kader bieden de landschappelijke structuren die zo kenmerkend zijn voor Den Haag, zoals binnenduinland, bos, polders en veen, belangrijke kansen. De commissie ziet deze natuurlijke netwerken als een veelbelovend fundament voor het Den Haag van de toekomst. Dat vanuit het Rijk water en bodem zijn aangewezen als sturend voor ruimtelijke ordening biedt extra inspiratie voor een doorvertaling

op stedelijk niveau met het landschap als basis. Kennis over landschap en natuur is trouwens al langere tijd verankerd in de commissie, naast deskundigheid op het gebied van stedenbouw, architectuur en cultuurhistorie. Door deze disciplines heen speelt steeds sterker het thema van duurzaamheid waar de leden van de commissie ook vanuit hun eigen praktijk veel mee bezig zijn. In sommige gemeenten wordt geëxperimenteerd met specifieke experts die naast advies over energieopwekking, circulariteit en materiaalreductie, ook zorgen voor reflectie op metaniveau. Om dit effectief te kunnen doen, is op dit gebied echter wel gemeentelijke beleid nodig.

De commissie wil in dit kader ook nog graag wijzen op de begripsverwarring die rond het thema duurzaamheid is ontstaan. Termen als CO₂-neutraal, duurzaam bouwen en Paris Proof hebben allemaal net een andere lading. Zo wordt onder de noemer van het Paris Proof maken van de gebouwenvoorraad bijvoorbeeld heel wat gesloopt in Den Haag, hetgeen serieuze vragen oproept over het afval en de CO₂-uitstoot die daarmee gemoeid zijn. Een Omgevingsvisie met heldere taal over duurzaamheid en de daarmee verbonden doelstellingen, zal zowel de

initiatiefnemers in het veld als de commissie helpen bij het kiezen van de juiste koers. Het terugdringen van sloop kan daarvan een onmisbaar onderdeel zijn.

Integrale advisering over omgevingskwaliteit houdt in dat verschillende waarden van de fysieke leefomgeving in samenhang worden beschouwd. De commissie spreekt in dat kader graag over 'vermogens': cultureel vermogen als het gaat om de waarde van oude gebouwen en fysieke omgevingskwaliteit; sociaal vermogen als het gaat om sociale structuren en veerkracht; materieel vermogen als het gaat om toekomstbestendigheid en duurzaamheid; en natuurlijk vermogen als het gaat om groenvoorzieningen, water en biodiversiteit. Hoewel in 2023 de Omgevingswet nog niet was ingevoerd, adviseerde de commissie al wel op basis van deze vermogens – met een integrale blik. Bouwen in de stad betekent immers doorbouwen in een bestaand stedelijk landschap, aan bestaande buurten en vaak ook aan bestaande gebouwen waarvan de culturele, sociale, materiële en natuurlijke vermogens in een optimale configuratie kunnen worden gebracht.

Waar sloop vaak financieel goedkoper lijkt, wordt dat anders als ook afval en CO₂ in de rekensom worden meegenomen

Het valt daarbij op dat niet iedere tijdslaag van Den Haag met dezelfde aandacht en zorgvuldigheid tegemoet wordt getreden. Waar de vooroorlogse stad wordt gekoesterd en men gebouwen van bijvoorbeeld de Haagse School met liefde en vakkundigheid restaureert, verduurzaamt en transformeert, daar is de benadering van naoorlogse wijken vaak heel wat minder aandachtig. Massawoningbouw uit de jaren zestig en zeventig wordt doorgaans als minder uniek en waardevol gezien, en dan is – zeker in het geval van corporatiebezit – de rekensom voor sloop of nieuwbouw snel gemaakt, stelt de commissie vast. Maar waar sloop in financiële zin goedkoper is dan verduurzaming ontstaat toch een heel ander beeld als ook afval en CO₂ in de rekensom worden meegenomen. Rekenen we het sociale vermogen van deze wijken met hun gemeenschappen mee en tellen we het culturele vermogen van modernistische bouw daar bij op, dan valt de rekensom heel anders uit en zijn er veel meer

argumenten voor behoud. Het biedt een stevige onderbouwing om zorgvuldiger om te gaan met de bestaande stad die zowel een fysieke als een sociale en een culturele waarde vertegenwoordigt. Daarbij is het belangrijk te beseffen dat verschillende tijdslagen vragen om een verschillende blik. Zo is de cultuurhistorische waarde van woningbouw uit de jaren zestig, zeventig en tachtig vooral gelegen op een hoger schaalniveau: niet de individuele woning zoals bij een herenhuis in de binnenstad, maar de stedenbouwkundige opzet van de wijk als geheel belichaamt daar de historische karakteristiek. Een mooi voorbeeld is Nieuw Waldeck, een bloemkoolwijk uit de jaren tachtig waarover in 2023 in de commissie is gesproken. Het vele ongedefinieerde groen levert daar in combinatie met het toegenomen autobezit een sleetse en rommelige wijk op. Een integrale blik maakt echter duidelijk dat het aanwezige water en groen juist het goud zijn van deze wijk dat belangrijk kan bijdragen aan de Omgevingskwaliteit zowel met betrekking tot beleving als biodiversiteit en bijvoorbeeld waterretentie.

Ook de zogenaamde Post65-architectuur was dit jaar een opvallend onderwerp in de commissiebesprekingen. Het inzicht dat ook bouwwerken uit de jaren zeventig, tachtig en negentig een te waarderen onderdeel zijn van het stadsbeeld is groeiende. Kenmerkend voor Den Haag is dat gebouwen uit deze periodes vaak opmerkelijk zorgvuldig in het stedelijk weefsel zijn ingepast. Ze mogen dan in stijl en materialen afwijkend zijn, maar passen wat betreft volume en dimensionering vaak wonderwel in het stadsbeeld – en daarmee ligt behoud en zorgvuldige transformatie voor de hand.

Dit geldt bijvoorbeeld voor de BNG Bank aan de Koninginnegracht, een gebouw uit 1983 van architect Bečka waarvoor een voorbeeldig transformatieontwerp werd gemaakt. Daarvoor is de architectonische identiteit met de kenmerkende witte gevelbekleding omarmd terwijl pijnpunten zoals het oorspronkelijke hoekontwerp als aanleiding zijn genomen voor aanpassingen. Het resultaat wordt een gebouw dat door verduurzaming en een grotere transparantie van de gevel opnieuw een aanwinst zal zijn voor zijn omgeving. En iets vergelijkbaars geldt voor het Carlton Beach Hotel,

een fantastische exponent van de Post65-generatie die kort geleden nog hopeloos oubollig werd gevonden maar waarvan nu de kracht wordt onderkend. Op basis van nieuwe plannen zal het hotel zijn oorspronkelijke uitstraling herwinnen en opnieuw een smaakmaker zijn aan de Scheveningse kust.

Wat gaat er met het voormalige gebouw van Buitenlandse Zaken gebeuren als de Tweede Kamer daar weer vertrokken is?

Het verheugt de commissie dat het culturele vermogen van deze generatie bouwwerken wordt omarmd als kenmerkend voor de identiteit van Den Haag en toekomstbestendig wordt gemaakt op bijvoorbeeld het aspect van duurzaamheid. Dit maakt gehele of gedeeltelijke sloop niet langer de voor de hand liggende optie, iets waartoe in het geval van het SoZa-gebouw veel te onverhoeds werd besloten, vindt de commissie. Zij wil hier benadrukken dat juist de Rijksoverheid, die zo ruim vertegenwoordigd is als gebouweigenaar in Den Haag, sterker doordrongen behoort te zijn van haar verantwoor-

delijkheid op dit punt. Dat de Tweede Kamer nu tijdelijk gehuisvest is in het voormalige gebouw van Buitenlandse Zaken van architect Dick Apon uit 1984 vindt zij een mooie oplossing, maar wat gaat er daarna met dit gebouw gebeuren? Volgens het huidige beleid verkoopt de eigenaar, het Rijksvastgoedbedrijf, in de regel aan de hoogste bieder die in veel gevallen tot sloop zal besluiten zonder al te veel oog te hebben voor het verlies van erfgoed en de milieueffecten die daarmee gepaard gaan.

Een Omgevingsvisie zal, zoals eerder benoemd, de commissie een belangrijke basis bieden voor de integrale advisering op dit soort plannen. Dit betekent niet alleen dat cultureel en materieel waardevolle gebouwen vaker een nieuwe toekomst kunnen krijgen, het levert ook een stimulans op voor initiatiefnemers die met meer vindingrijke en innovatieve plannen zullen komen. Daarvan zag de commissie in 2023 al enkele inspirerende voorbeelden zoals de verduurzaming van het TNO-gebouw met een technologisch hoogstaande, energie opwekkende gevel. Maar het mooiste voorbeeld voor integrale omgevingskwaliteit uit het jaar 2023, vindt de commissie de plannen

voor restauratie van het Binnenhof. Voor deze eervolle opgave heeft de Rijksoverheid juist wél op indrukwekkende wijze haar verantwoordelijkheid genomen. Met een team van architecten, restauratiearchitecten, landschapsarchitecten en een keur van specialisten op het gebied van veiligheid en installaties wordt hier gewerkt aan een vooruitstrevend plan gebaseerd op de vermogens van het bestaande gebouw. Vanuit een integrale blik op de locatie zijn niet alleen de historische bouw maar ook de aanwezige groenstructuur met monumentale bomen en een verdwenen waterstructuur waardevolle uitgangspunten gebleken voor dit plan. Het resultaat levert straks een combinatie op van oude architectuur die wat betreft ruimtelijke organisatie en duurzaamheid toekomstbestendig is gemaakt, en verschillende nieuwe ingrepen. Zo hebben architect Pi de Bruin en landschapsarchitect Karres en Brands de handen ineengeslagen voor een verfijnd ingangspaviljoen en entreeplein.

De dialoog tussen de bouwende partijen en de commissie biedt kansen om plannen door te nemen en aan te scherpen, en wordt in veel gevallen bewust opgezocht.

In dit kader benoemt de commissie hier nog graag het nieuwe lichtplan voor de omgeving van het Lange Voorhout dat in 2023 is besproken. Formeel was advisering van de commissie voor dit plan niet vereist, maar de dialoog met de experts van de commissie is toch bewust opgezocht. Dit leidde onder meer tot het advies om de bomen op de Lange Voorhout niet nadrukkelijk aan te lichten. Dat blijkt niet alleen vanuit het oogpunt van natuur en biodiversiteit te prefereren, maar ook vanuit de karakteristieke ruimtelijke beleving die de bomen op de Lange Voorhout opleveren. De advisering op het lichtplan laat zien hoe een integrale blik op omgevingskwaliteit kan bijdragen aan de zorg voor een breed spectrum van kwaliteiten in de fysieke leefomgeving. Vaak gaat het daarbij om kwaliteiten die niet direct tastbaar of meetbaar zijn, maar het wel waard zijn om te worden benoemd, verkend en meegewogen. Zachte waarden waarin Den Haag krachtig kan worden.

Dit essay is gebaseerd op een gesprek met de Welstands- en Monumentencommissie van Den Haag dat eind 2023 plaats vond.

Projecten

1	Beresteinlaan ongd.	24
2	Boslaan 12	26
3	De Gheijnstraat 138	28
4	Dedemsvaartweg 37-101	30
5	Dr. Lelykade 3H	32
6	Dunne Bierkade 16A	34
7	Hondiusstraat ongd.	36
8	Koninginnegracht 2	38
9	Leidschestraatweg 75	40
10	Loevesteinlaan 655	42
11	Mesdagstraat 15	44
12	Oude Haagweg ongd.	48
13	Prinsegracht 2	50
14	Scheveningseweg 21A	52
15	Spui 3	54
16	Stationsweg 53B	56
17	Westerbaenstraat 2A en 18	58

Beresteinlaan ongd.

Ontwerp: De Zwarte Hond

Deze nieuwbouw is een van de hoeken van De Venen en het begin van de vernieuwing van deze wijk. Dit blok citeert de oorspronkelijke architectuur in dit deel van Den Haag Zuidwest: de stempel, de groene inpassing, het vlechtwerk van horizontaal en verticaal, de steen. Het plan resulteert in vernieuwing van de wijk met behoud van de sfeer.

Komend vanuit het Centraal Station wordt dit de eerste halte voor bezoekers van het Nationaal Park Hollandse Duinen. In het groen van de Koekamp is een paviljoen ontworpen als drie nieuwe schuren naast de bestaande bebouwing van de werf van Staatsbosbeheer. Deze structuur en de uitvoering in hout maken dat het paviljoen zich vanzelfsprekend voegt in het landschap.

De Gheijnstraat 138

Ontwerp: Studioschaeffer

Het plan voorziet in het transformeren van een eenlaagse garage naar een woning door het toevoegen van een opbouw. De toevoeging oogt eigenzinnig en nieuw, maar is tegelijk sterk gekoppeld aan de bestaande onderbouw met een maat en schaal die zich verhoudt tot de omgeving. Het resultaat is een overtuigend geheel van oud en nieuw.

Dedemsvaartweg 37-101

Ontwerp: Voorberg bouwkunde B.V.

Dit appartementengebouw is ontworpen met twee dichte donkere gevels naar de straat en twee transparante lichte gevels naar het groen. Om brandveiligheidsredenen worden de donkere gevels vernieuwd. In het plan zijn de uitstraling (neggeloos en met een glinstering) en het bijzondere contrast tussen de twee zijden van het gebouw behouden gebleven.

Dr. Lelykade 3H

Ontwerp: DAVL Studio

Het integrale ontwerp van het paviljoen aan de kade van de haven in Scheveningen zorgt dat alle aspecten van de functie van een paviljoen – binnen en buiten, publiek en voorzieningen, gebouw en groen – in dit plan samen komen. Het paviljoen staat weliswaar als een object op de kade, maar de kade blijft als doorlopend element herkenbaar.

Dunne Bierkade 16A

Ontwerp: Studioschaeffer

Door de eeuwen heen is veel veranderd aan dit pand. De architectuur van de nieuwe kapverdieping, een verwijzing naar de historische situatie uit de 17^e eeuw, is zorgvuldig afgestemd op de huidige gevel, die een jaren '20 interpretatie is van de historische gevel. Dit geheel geeft een gebalanceerd gevelbeeld, passend in het rijksbeschermd stadscentrum.

Hondiusstraat ongd.

Ontwerp: Artemis interieur & architectuur

Het gevelontwerp van het nieuwe buurthuis combineert beton en bamboe latten in een verdeling die goed aansluit bij het naastgelegen schoolgebouw. Het nieuwe gebouw maakt onderdeel uit van de omheining van het plein/park, maar is tegelijkertijd de uitnodigende entree daarvan. Bijzonder is het hekwerk dat uit de gevel schuift.

Koninginnegracht 2

Ontwerp: Kraaijvanger Architects

Tijdens de bespreking van de verbouwplannen voor de BNG Bank ontdekten de architect en de commissie gezamenlijk steeds meer kwaliteiten in het bestaande gebouw. Een geslaagd voorbeeld uit de Post65-periode van nieuwbouw in een historische context. Deze kwaliteiten zijn ingezet en aangezet. Het resultaat is een hoogwaardig en toekomstbestendig Post65-icoon.

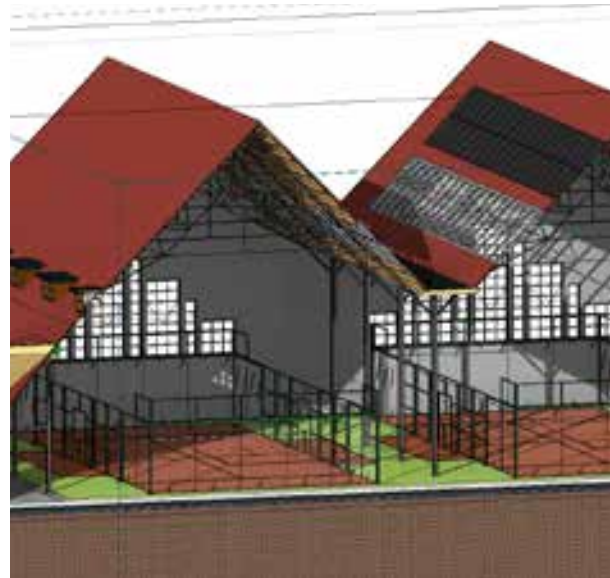

Leidschestraatweg 75 Tennishal Marlot

Ontwerp: Vis architecten

De restauratie/verbouwing betreft een monumentale tennishal. Op de luifel boven de entree wordt een terughoudend dakterras toegevoegd. Aan de rechterzijde wordt een serre aangebouwd die past binnen de opzet van het gebouw doordat deze de architectuur van de oorspronkelijke aanbouw kopieert. De na-isolatie van het dakpakket wordt in de kopgevels in de vormtaal van Co Brandes opgelost.

Loevesteinlaan 655

Ontwerp: A3 Architecten

Bij het verduurzamen van het bestaande appartementengebouw is het nieuwe gevelontwerp gebaseerd op het oorspronkelijke ontwerp. De karakteristieke horizontale gevelindeling met verticale geleidingen ter plaatse van de portieken en betonbanden wordt hersteld.

Mesdagstraat 15

Ontwerp: Office RBGV

Deze dakopbouw is een toevoeging aan een hoogwaardig en relatief gaaf tweelingpand uit de jaren '20, een bijzonder gegeven binnen de bestaande gevelwand. De nieuwe toevoeging concurreert niet met en doet geen afbreuk aan de bestaande hoogwaardige architectuur. Het plan hecht zich in vormgeving, materialen en kleurenpalet zorgvuldig aan zijn context.

Oude Haagweg ongd.

Ontwerp: Metselaar architectuur & engineering

Deze alzijdige villa heeft enerzijds een op zichzelf staand ontwerp, dat past bij de vrije situering in de groenstrook. Anderzijds heeft de architectuur van de villa een duidelijke link met de Nieuwe Haagse School architectuur aan de overzijde van de Walnootstraat. Door de meeontworpen erfscheidingen ontstaat er een integrale invulling van de kavel.

Prinsegracht 2

Ontwerp: SCALA architecten Den Haag

De restauratie en verduurzaming van de begane grond van dit monument werd geleid door de aangetroffen bouwsporen. Achter plafonds en voorzetwanden kwamen resten tevoorschijn van het café interieur daterend van rond 1900 en de 17e- en 18e-eeuwse afwerking van de achterkamer. In de tuin gevel is vacuümglas geplaatst en in de voorgevel HR++ glas.

Ontwerp: Berns architectuur

Op de Joodse begraafplaats komt naast de entree een bijgebouw met een bezoekersfunctie en facilitaire voorzieningen. De eenvoudige hoofdvorm van het gebouw, uitgevoerd in Cortenstalen panelen, voegt zich goed in de monumentale context van de begraafplaats.

Spui 3 Leidse universiteit

Ontwerp: LIAG architecten en bouwadviseurs

Aan het Spui en aan de Spuistraat bevinden zich twee monumentale Haagse gevels. Oorspronkelijk de gezichten van een groot warenhuis, straks een van de Haagse locaties van de Leidse universiteit. De gevels worden zorgvuldig gerestaureerd en krijgen hun publieke functie terug: als hoogwaardige centrumarchitectuur en als levendige publieke gebouwen.

Stationsweg 53B

Ontwerp: Niels Olivier Architect

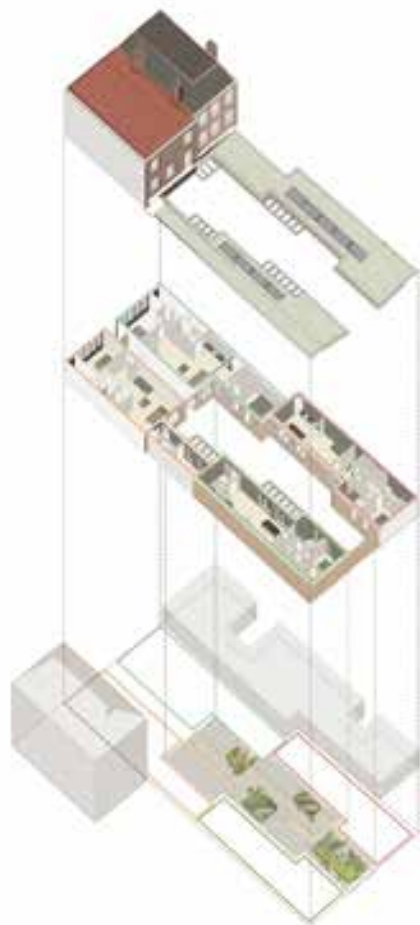
De Stationsweg kenmerkt zich door individuele huizen in een rij met een divers karakter en kappenlandschap. De toegevoegde kapvorm is herkenbaar en de asymmetrische gevelcompositie van het pand wordt benadrukt door de glazen erker aan de linkerkant. De uitwerking van de dakopbouw is zorgvuldig afgestemd op de bestaande architectuur.

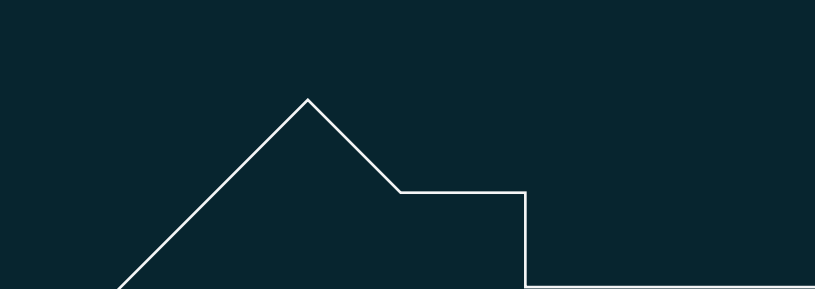

Ontwerp: Studioschaeffer

De transformatie maakt interessant gebruik van de begane grond van de bestaande bebouwing en van het binnenterrein daarachter. Het plan voorziet in twee woningen voor en twee woningen achter aan een collectieve groene buitenruimte. Zo ontstaat een nieuwe hofje dat past in de historische structuur en dat nieuwe (woon)kwaliteiten toevoegt aan de stad.

	Jaarverslag	
A	Diamanthorst 183	2019-2020 60
B	Fahrenheitsstraat 335	2019-2020 62
C	Groiusplaats	2015-2018 64
D	Hellingweg 98	2019-2020 66
E	Leyweg ongd.	2019-2020 68
F	Ockenburgstraat ongd naast 45	2015-2018 70
G	Waldeck Pyrmonikade 872	2019-2020 72

Gerealiseerd

De transitie van papier naar steen:
De resultaten van gerealiseerde plannen uit vorige jaarverslagen

Diamanthorst 183

Ontwerp: Geurts & Schulze architecten

Foto's: Stefan Müller

Fahrenheitstraat 335 Jaarsmahof

Ontwerp: HVE Architecten

Grotiusplaats Grotius Towers

Ontwerp: MVRDV

Fotografie: Daria Scagliola

Fotografie: Emmely van Mierlo

Leyweg ongd. Leyhof

Ontwerp: Workshop architecten

Fotografie: Max Hart Nibbrig

F

Ockenburgstraat ongd. Finest of Ockenburgh

Ontwerp : MIX architectuur

Waldeck Pymontkade 872

Ontwerp: Bos | Hofman | Architecten combinatie

Cijfers

Adviezen commissie

Jaartal	Totaal
2023	387

Adviezen ambtelijk of voorbereid door de afdeling

Jaartal	Totaal
2023	3.535

Collegiale overleggen

Jaartal	Totaal	Afdeling	MZ	WSO
2023	71	*	39	42

* De afdeling behandelt collegiale overleggen veelal per telefoon, mail en online

WSO: intern overleg tussen de Welstandscommissie en de afdeling Stedenbouw & Planologie

MZ: intern overleg tussen Monumentenzorg en de Monumentencommissie